

LR Finansų ministerijai

Kopija:

LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai

2021 02 10

Dėl pasiūlymų mokesčių sistemos reformai

Atsižvelgiant į XVIII Vyriausybės programos nuostatas, susijusias su teisingesne ir augti palankia mokesčių sistema, Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas teikia poziciją dėl mokesčių lengvatų peržiūros.

Pasirašytoje koalicijos sutartyje minima, kad mokesčių sistemos pakeitimai bus svarstomi tik tada, kai koalicijoje bus sutarta dėl viešojo sektoriaus įsipareigojimų masto.

Atkreipiame dėmesį, kad jau ne vienerius metus Lietuvos skurdo ir socialinės atskirties rodikliai yra vieni iš didžiausių Europos Sąjungoje. Tarptautinių organizacijų – Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ir Europos Komisijos – teigimu, skurdas ir pajamų nelygybė yra opiausios Lietuvos problemos. Pandemijos sukeltos pasekmės tik pagilins šias problemas ir vis daugiau gyventojų nustums į socialinę atskirtį.

Skurdo rizikos riba 2019 m. buvo 379 Eur per mėnesį vienam asmeniui. Tuo tarpu tiriamuoju laikotarpiu (2018 m.) vidutinė senatvės pensija siekė 312 Eur. Vidutinė socialinė pinigine parama nepasiturintiems gyventojams siekė 81 Eur. Šalpos pensijų bazės dydis - 130 Eur. Taigi, išmokų sistema neapsaugo gyventojų nuo skurdo.

Gyventojus į skurdą ir socialinę atskirtį taip pat stumia sveikatos, socialinių ir kitų paslaugų stoka. Paslaugų prieinamumas Lietuvoje yra labai ribotas: paslaugas teikiančių įstaigų tinklas nepakankamai išvystytas, ypač regionuose. Socialinės srities darbuotojai dažnai dirba neoriomis sąlygomis, trūksta kvalifikuotų specialistų.

Negavę tinkamų paslaugų iš valstybės piliečiai yra priversti mokėti didelius pinigus už privačias paslaugas. Socioekonominių iššūkių patiriančioms šeimoms privačiam sektoriuje teikiamos specializuotos paslaugos yra neprieinamos, todėl dėl artimo asmens negalios ar ligos, šeimos nariai turi atsisakyti darbo, poilsio ir visaverčio gyvenimo. Tai sudaro prielaidas socialinei nelygybei, socialinei atskirčiai bei pakerta pasitikėjimą valstybės socialine ir sveikatos apsauga.

Be kita ko, dalis socialinių paslaugų iki šiol yra priklausomos nuo Europos Sąjungos struktūrinių fondų. Paminėtina, kad integrali pagalba namuose, kompleksinės paslaugos šeimai didžiąja dalimi finansuojamos Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis. Tokie finansavimo modeliai nėra tvarūs.

2018 m. Lietuvos socialinės apsaugos finansavimas nuo BVP siekė tik 15,8 proc. ir buvo beveik perpus mažesnis nei Europos Sąjungos vidurkis (27,9 proc.). Akivaizdu, kad esama sistema yra nepajėgi

pakankamai finansuoti socialinių paslaugų, o neadekvatūs socialinių išmokų dydžiai neapsaugo gyventojų nuo skurdo. Mokestinių lengvatų peržiūra yra galimybė didinti biudžeto surinkimą ir, atitinkamai, didinti socialinės apsaugos finansavimą Lietuvoje.

Lietuvos socialinių paslaugų ir išmokų sistemos spragas pastebi ir Europos Komisija. Jau ne vienerius metus Europos Komisijos ataskaitose Lietuvai akcentuojamas žemas išmokų adekvatumas, o 2020 m. atkreipiamas dėmesys į menką paslaugų kokybę ir ribotą paslaugų prieinamumą šalyje.

Ataskaitoje taip pat pabrėžiama, kad Lietuvos mokesčių lengvatų sistemos priemonių poveikis nelygybei yra mažiau veiksmingas negu kitose Europos Sąjungos šalyse. Bendras mokesčių ir socialinių išmokų sistemos mastas ir struktūra neleidžia suderinti socialinės apsaugos išteklių su tikslais.

Europos Komisija 2020 ir 2021 m. Lietuvai rekomendavo užtikrinti minimalios socialinės apsaugos sistemos aprėptį bei adekvatumą ir padidinti mokesčių ir socialinių išmokų sistemos veiksmingumą apsaugant nuo skurdo.

Egzistuojančios mokestinės ir socialinio draudimo lengvatos ir išimtys lemia tai, jog dalis individualią veiklą vykdančių (pvz. pagal verslo liudijimus dirbančių) asmenų neturi teisės į pilną socialinio draudimo teikiamą apsaugą, yra draudžiami tik nuo minimalios mėnesinės algos. Tai didina jų tikimybę skursti dėl įvairių priežasčių praradus darbingumą ar išėjus į pensiją. Atsižvelgiant į tai, kad dabartinė mokesčių sistema yra nepakankamai veiksminga mažinant skurdą, socialinę atskirtį ir pajamų nelygybę, **būtina didinti pajamų perskirstymą šalyje ir užtikrinti socialinės srities finansavimo didinimą**, tuo pačiu plėtojant socialinių paslaugų finansavimą, orų socialines paslaugas teikiančių darbuotojų darbo užmokestį ir išmokų sistemos tobulinimą, užtikrinant minimalius vartojimo poreikius.

Siekiant labiau teisingos ir augti palankios mokestinės sistemos mokestinių lengvatų peržiūros procese siūlome laikytis tokių principų:

- 1. NAUDINGUMAS. Mokestinių lengvatų naikinimas ar korekcijos mažins kai kurių gyventojų sluoksnių pajamas, tad jos turi eiti pakete su sprendimais, kurie didintų plačių gyventojų grupių pajamas per socialinę apsaugą** (ypač kompensuojant nuostolius dėl lengvatų naikinimo patyrusiems mažas pajamas gaunantiems asmenims) **arba darbo rinką** (pvz. per reformas, kurios didintų mažas pajamas gaunančių asmenų disponuojamas pajamas ir finansines paskatas dirbti, pvz. NPD didinimas ir taikymas visoms pajamoms). Tik matant aiškią naudą plačioms gyventojų grupėms bus galima užtikrinti palaikymą mokestinių lengvatų naikinimui. Taip pat yra būtina išnaudoti mokestinių lengvatų naikinimo metu papildomai į biudžetą surinktas lėšas didinant Lietuvos gyventojų socialinę apsaugą - šios srities finansavimas Lietuvoje beveik dvigubai atsilieka nuo ES vidurkio.

2. **KOMPENSAVIMAS.** Koreguojant ar naikinant mokestines lengvatas turi būti iš karto aiškiai numatyta, kaip bus kompensuojami mažas pajamas gaunančių asmenų ir jų šeimų nuostoliai dėl priimtų įstatymų pakeitimų. Tik taip galima užtikrinti reformų palaikymą, teisingumą ir užkirsti kelią skurdo šuoliui panaikinus lengvatas.
3. **PRIORETIZAVIMAS.** Pirmiausiai turi būti naikinamos tokios mokestinės lengvatos, kuriomis didžiaja dalimi pasinaudoja labiau pasiturintys gyventojų sluoksniai bei tos lengvatos, kurių atsisakius būtų galima papildomai į biudžetą surinkti daugiausiai lėšų. Šie prioritetai yra grindžiami tuo, jog mokestinės lengvatos yra labiau reikšmingos mažesnes pajamas gaunantiems asmenims, tuo tarpu jos nėra reikšmingos labiau pasiturinčių gyventojų gyvenimo standartui. Didesnės apimties mokestinių lengvatų naikinimas yra labiau reikšmingas žvelgiant iš visos visuomenės perspektyvos, nes turi didesnę potencialą padidinti valstybės biudžetą, kuris skirstomas bendroms gėrybėms, tokioms kaip infrastruktūra, išsilavinimas, sveikatos ir socialinė apsauga.
4. **RIBOTOS IŠIMTYS.** Mokestinės lengvatos turi būti maksimaliai naikinamos, o išlaikomos tik labai ribotoms aiškiai numatytoms socialiai pažeidžiamoms grupėms, kurių kriterijais nėra galimybės manipuliuoti (pvz. neįgaliesiems, senatvės pensininkams, jaunimui) arba ribotą laiką skatinant įsitraukimą į darbo rinką (pvz. pirmą individualią veiklą pradedantiems asmenims).
5. **MAKSIMALI APSAUGA.** Visais atvejais, kai yra taikomos socialinio draudimo išimtys, pažeidžiamų grupių socialinis draudimas turi būti dengiamas valstybės lėšomis bent iki minimalios algos. Socialinio draudimo išimtys negali mažinti socialinės apsaugos teisių. Neturi būti daromas kompromisas tarp dabartinės gerovės ir didesnės skurdo rizikos ateityje ar nutikus draudimui įvykiui.
6. **POVEIKIO VERTINIMAS.** Priimant sprendimus dėl mokestinės sistemos pakeitimų, būtina įvertinti ne tik finansinį poveikį, bet ir potencialius reformų laimėtojus ir pralaimėtojus, bei poveikį pagrindiniams šalies socialiniams rodikliams: skurdo rizikos lygiui, nelygybei, nedarbo lygiui ir pan. Taip įvertinti teisės aktų atitiktį valstybės strateginiams bei tarptautiniams dokumentams, pavyzdžiui Europos socialinių teisių ramsčiui ir Darnaus vystymosi tikslams.

Siūlome tokius sprendimus mokestinių lengvatų peržiūrai:

1. **Raginame naikinti mokestinio arbitražo galimybes pagal pajamų rūšį ar skirtinga veiklos forma besiverčiantiems asmenims, tačiau kartu didinti bent iki minimalios algos (MMA) gyventojų pajamų mokesčiui (GPM) taikomą neapmokestinamą pajamų dydį (NPD), toliau nekeliant viršutinės NPD taikymo ribos. Padidintas NPD dydis turėtų būti vienodai taikomos visoms gyventojų pajamoms, nepriklausomai nuo jų rūšies ar veiklos formos.** GPM nuo minimalios algos neturi būti mokamas. Tai leistų reikšmingai (apie 10%) padidinti minimalią algą gaunančių asmenų į rankas gaunamas pajamas, sumažinti dirbančiųjų skurdą. Taip pat tai didintų atotrūkį tarp minimalios algos ir socialinės paramos. Tokiu būdu būtų sustiprintos finansinės paskatos aktyviau įsitraukti į formalią darbo rinką bedarbiams ar ekonomiškai neaktyviems asmenims. Taip pat didesnis

atotrūkis tarp MMA ir socialinės paramos sistemos leistų plėtoti socialinės paramos adekvatumą, nemažinant darbo paskatų.

- 2. Siūlome taikyti vienodą žemesnę (60 VDU) progresinio pajamų tarifo ribą ir vienodą progresinį tarifą visoms pajamoms nepriklausomai nuo jų rūšies ar veiklos formos. Taip pat turi būti suvienodinta Sodros įmokų lubų riba.**
- 3. Numatyti tvarką pagal kurią pažeidžiami asmenys ar individualią veiklą pradedantys asmenys, kuriems yra leidžiama nemokėti socialinio draudimo įmokų ar jų dalies ir kurie nėra apdrausti socialiniu draudimu, būtų draudžiami socialiniu draudimu valstybės lėšomis.**
- 4. Laikome tikslinga šiuo metu taikomą išlygą, jog socialinio draudimo įmokų „grindys“ nėra taikomos pas kitą draudėją jau draustiems asmenims arba pažeidžiamoms grupėms: t.y. kai asmuo yra draudžiamas valstybės lėšomis pensijų draudimu, gauna senatvės ar netekto darbingumo (invalidumo) pensiją, šalpos neįgalumo ar šalpos senatvės pensiją, yra ne vyresnis/ė kaip 24 metų, turi nustatytą 0–55 procentų darbingumo lygį ar gauna motinystės, tėvystės ar vaiko priežiūros išmoką. Ši tvarka užtikrina, kad minėtos grupės gali įsitraukti į darbo rinką bent nepilnu etatu. Analogiška išlyga turi būti taikoma ir asmenims, kurie gauna nedraudimines su vaiko gimimu ar priežiūra susijusias išmokas. **Raginame nustatyti tvarką, pagal kurią iki minimalios algos šios grupės socialiniu draudimu būtų draudžiami valstybės lėšomis.****
- 5. Raginame naikinti GPM lengvatas ir valstybės subsidijas pensijų ir gyvybės draudimo įmokoms arba koreguoti jas tokiu būdu, kad jos būtų taikomos tik asmenims, kurių pajamos nesiekia 1.5 VDU ar žemesnę ribą. Nėra paslaptis, jog šios lengvatos ir subsidijos draudimo bendrovių yra pristatomos kaip jų fondų graža, taip klaidinant klientus ir pelnantis iš Lietuvos piliečių sumokamų mokesčių. Atsižvelgiant į aukštą senjorų ir negalią turinčių žmonių skurdą, sutaupytas šių lengvatų ir subsidijų lėšas skirti tiesiogiai socialinio draudimo ir šalpos pensijų didinimui.**

VU Filosofijos fakulteto Socialinės politikos katedros vedėja doc. dr. Daiva Skučienė

Nacionalinio skurdo mažinimo organizacijų tinklo direktorė Aistė Adomavičienė

Kontaktai:

Rimgailė Baltutė info@smtinklas.lt

Jekaterina Navickė jekaterina.navicke@fsf.vu.lt